

Jiří HUTEČKA, *Muži proti ohni. Motivace, morálka a mužnost českých vojáků Velké války 1914–1918*, Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2016, 274 s., ISBN 978-80-7422-371-6*

Jiří Hutečka byl dosud odborné veřejnosti znám jakožto odborník na vojenské dějiny díky svým knihám věnovaným americké občanské válce.¹ Svou pověst potvrdil, když poslední knihu věnoval českým vojákům v první světové válce a pojal ji jako argument na metodologickém poli. Využívá v ní zdařile inspirace zahraničního souběžného bádání o Velké válce a koncept *gender history*, přičemž prakticky dokládá užitečnost této kategorie v širším historickém výkladu.² Zároveň lze jeho práci číst jako kritický příspěvek do literatury, jež se v posledních letech objevila v souvislosti s připomínkou sta let od začátku (a brzy již od skončení) první světové války.

Autor čtenářům předkládá — půjčme-li si průměr ze světa literatury — spíše novelu než román. Hlavními „postavami“ příběhu jsou tři vzájemně provázaná „m“ — motivace, morálka a mužnost. Ta procházejí celým výkladem, který zachycuje a umně vykresluje válečnou zkušenost mužů v c. a k. uniformách vystavěnou na interpretaci ego-dokumentů — válečných deníků, korespondence i paměti či vzpomínek sepsaných s delším časovým odstupem. A to i těch, jež byly rámovány optikou vítězů, v níž čeští vojáci jakoby v předtuše samostatného národního státu během první světové války vlastně „nikdy pořádně nebojovali“.

Výklad je členěn do šesti kapitol a odpovídá třem fázím bojové motivace. První kapitola je věnována otázce, proč mobilizace v létě 1914 proběhla až překvapivě hladce. Odpověď Hutečka nalezl v příslibu snadného zisku „patriarchální dividendy“ — tedy sociální prestiže a moci ovládat ženy, resp. ženství — zejména v případech mladších ročníků, podpořený navíc očekáváním, že válka nebude mít dlouhého trvání a zkušeností s předchozími mobilizacemi během balkánských válek. O poznání menší úlohu sehrála touha po dobrodružství.

Druhá až pátá kapitola se zabývá udržovací fází motivace, resp. jejími aspekty: každodenností, kamarádstvím, vztahem k důstojníkům a tzv. domácí frontě, resp. domovu. Udržení morálky odviselo od uspokojení elementárních potřeb ne nepodobných Maslowově pyramidě (hlad, bezpečí a základní pohodlí, sex), avšak s tím rozdílem, že v Hutečkově výkladu jsou jednotlivé stupně potřeb postaveny na podobnou úroveň. Pokud se jich nedostávalo, ztráceli vojáci odhodlání bojovat, ale i pojem o času a místě, v němž se nacházeli. První masově industrializovaný konflikt neumožňoval

* Tato studie vznikla a vychází s podporou grantového projektu GAČR č. 16-15962S s názvem *Tramping v českých zemích v letech 1918 až 1989: subkultura v interakci se státem a společností řešeného na FF UK*.

- 1 Jiří HUTEČKA, *Generál a jeho historikové: Robert E. Lee a americká historiografie*, Olomouc 2005; TÝŽ, *Země krví zbrocená: americká občanská válka 1861–1865*, Praha 2008.
- 2 Českému čtenáři byla v tomto ohledu dosud k dispozici zejména studie Rudolfa Kučery a jedna Hutečkova starší stať, srov. Rudolf KUČERA, *Muži ve válce, válka v mužích. Maskulinita a světové války 20. století v současné kulturní historiografii*, *Soudobé dějiny* 4, 2011, s. 549–562 a J. HUTEČKA, *Militární maskulinita jako koncept historiografického bádání*, in: Radmila Slabáková a kol., *Konstrukce maskulinní identity v minulosti a současnosti. Koncepty, metody, perspektivy*, Praha 2012, s. 36–47.

vojákům aktivně potvrzovat mužské ctnosti a projevit odvahu. Nebezpečí v podobě granátů a dělostřelby nemělo tvář. Zoufalství směřovalo k letargii i barbarství rezignujícímu na zvyklosti civilizovaného světa, jež však zároveň fungovalo jako apel na zachování zbytku vlastní důstojnosti.

Velmi zajímavá pasáž pojednává o kamarádství jako specifické formě sociability umožňující bezprostřední intimní a emoční prožitek, aniž by vzniklo podezření z nepřístojného chování. Kamarádství podporovalo fungování tzv. primární skupiny, tedy bojové skupiny na úrovni čety, které však bylo často narušováno slučováním a přesouváním jednotek. Zároveň fungovalo jako korektiv vůči nepřítomnosti žen. S nimi se mohli vojáci sice setkat v týlu, byly však přitom redukovány na sexuální objekty či dokonce predátory, či v podobě ženských pomocných sil, jež byly vnímány jako andělské pečovatelky, i ohrožení a zpochybnění války jako ryze mužské záležitosti.

Nesmělé vykročení k pluralitnímu chápání hegemonické maskulinity podniknuté v první kapitole je rozvedeno v části věnované autoritám a konfliktu různých maskulinit podporovaných zejména institucionální strukturou rakousko-uherské armády. Konflikt či nespokojenost s velením byla o to bolavější, oč nerespektovaly předválečné pilíře maskulinity (vzdělání, majetek, vliv). Obsazení důstojnické pozice ve zdecimovaném sboru přineslo některým mužům sociální vzestup a naopak přispělo k deklasování jiných, kteří teď byli např. nuceni vykonávat i obyčejné ženské práce či přihlížet sexuálnímu vykořisťování svých žen ze strany důstojníků. Hutečka se dále věnuje konstrukci dobrého velitele i jeho protějšku, jejímž distinktivním znakem bylo ne/respektování vojáků jako lidí a (sobě rovných) mužů. Podnětná je rovněž i část věnující se etno-národním stereotypům a významu nedůvěry vůči českým, resp. česky hovořícím vojákům jakožto katalyzátoru, který paradoxně přispěl k vnímání válečné situace nacionalistickou optikou a vymezováním se vůči ostatním národnostem.

Stejně tak inspirativní je i kapitola věnovaná korespondenčním strategiím a dovoleným vymezující se vůči chápání válečné zkušenosti v binární opozici domov versus fronta. Hutečka přesvědčivě vypointoval vztah s domovem jako velmi významný a stabilizující faktor pro zachovávání bojové motivace. Zároveň ji však narušoval, neboť odebíral mužům odpovědnost za svou rodinu a stavěl je do role svědků nepolitické emancipace žen, které se ujímaly správy hospodářství i obchodů, ale i jejich nevěry.

Závěrečná kapitola se zaměřuje na bojovou zkušenost českých vojáků, jež plně otevírá otázku dopadu industrializovaného zabíjení na jejich psychiku i (ne)schopnost zabít svého nepřítele, jež se stala natolik nesdělitelnou, že snadno vstoupila do již zmíněného komemoračního narativu o nebojujících českých vojácích. Klíčovou maskulinní ctností se stala schopnost překonat vlastní strach, jež však permanentně podléhala hrozbě fyzického zranění či znetvoření.

Takto strukturovaný výklad otevírá celou paletu otázek, přičemž autor reflektuje zejména absenci otázky dezerce a legionářské zkušenosti — ačkoliv by jistě bylo zajímavé se ptát, jak bezprostředně dezerce, ať již záměrná či situačně podmíněná — ovlivnila nazírání na sebe sama jako muže. To samé platí o odmítnutí poslušnosti či nerespektování rozkazu, o kterém se použité prameny osobní povahy nezmiňují a Hutečka absenci těchto situací nijak nekommentuje. Autor pravděpodobně oprávněně předpokládá, že otázka dezerce by vydala na samostatnou knihu, poněvadž by výrazně zasáhla do nových společenských a politických pořádků mladé republiky, kde

legionáři došli pozdního uznání své mužnosti. Naopak c. a k. frontovní bojovníci museli vyvinout značné ocenění, aby byli považováni za dobré vojáky i správné Čechy.³

Celková koncepce knihy se podobá výkladu politiky identity dělnické třídy během první světové války tak, jak ji podal Rudolf Kučera — otrěsenému a znejistěnému životu na příděl.⁴ Hutečkova kniha se stejně dobře čte a neubíjí duchamornou teorií, nýbrž ji stejně jako postřehy zahraniční sekundární literatury aplikuje na barvitěm pramenném materiálu.

Tento přístup ovlivňuje i hlavní narativní postup, jímž je otrěs, zlom a krize v prožívání maskulinity, což na nejobecnější úrovni platilo pro omezení autonomie rozhodování mužů a uplatňování vlastní racionality. Autor se nevěnuje předpokladům prožívání maskulinity a předválečné zkušenosti, nýbrž klade důraz na samotný transformativní válečný prožitek. Vychází z předpokladu, že mobilizace zahladila možné ideologické konflikty a pluralitu maskulinit překryla hegemonní militární maskulinita. Nezhledňuje kritiky patriarchy ani otázku krize maskulinity přítomné minimálně v uměleckých či jiných společenských reprezentacích maskulinity od přelomu století. Při interpretaci až překvapivě hladkého průběhu mobilizace, jejíž zdar Hutečka přičítá podřízen se konceptu militární maskulinity a vojenské výchově mužů k poslušnosti, tak kupříkladu nezmiňuje, jaké pozornosti se militární maskulinita těšila v předválečných letech, kdy byly boj a válka vzývány sociálními darwinisty jakožto prostředek očištění se údajně beznadějně zkažené civilizace. Autor se nezabývá na straně druhé ani vlivy poměrně silného antimilitaristického diskursu a odporu k předvojenské výchově, jež byly typické pro socialistické prostředí.⁵ Rovněž v případě konceptu mužného kamarádství lze klást otázku po návaznosti na předmoderní model ušlechtilého přátelství mezi muži.⁶

Druhým bodem, u něž bych se rád zastavil, je koncept hegemonní maskulinity, v tomto případě militární, který je autorovým ústředním rámcem, k němuž vztahuje svá vysvětlení. Jak vysvítá z výkladu, na frontu odešla pouhá třetina mužů, z toho se „jen“ tři pětiny účastnily bojových operací. Čtenář si tedy může klást otázku, odkud se hegemonní maskulinita brala? Ego-dokumenty jistě v sobě odrážejí nadosobní struktury a v nich artikulovaná zkušenost je zavěšena do sítě diskursů, jímž však autor věnuje pozornost spíše okrajově. Místo nich se čtenář setkává s různorodou mozaikou prožitků a vzpomínek, v níž ne vždy všechny kamínky zapadají vedle sebe. Výsledkem je, jak již bylo podotknuto, čtivý pokus strukturovat válečnou zkušenost ve vztahu k prožívání maskulinity i různé taktiky či chování na operativní úrovni (spíše než strategie, budeme-li zde respektovat vojenskou terminologii), které však obvykle ústí v potvrzení hegemonní maskulinity, o níž sám Hutečka již dříve napsal,

3 Toto téma již autor zpracoval v podobě samostatné studie, srov. JIŘÍ HUTEČKA, *Kamarádi frontovníci: maskulinita a paměť první světové války v textech československých c. a k. veteránů*, Dějiny — teorie — kritika 2, 2014, s. 231–265.

4 Rudolf KUČERA, *Život na příděl: válečná každodennost a politiky dělnické třídy v českých zemích 1914–1918*, Praha 2013.

5 Srov. Lukáš FASORA, *Stáří k poradě, mládí k boji. Radikalizace mladé generace českých socialistů 1900–1920*, Brno 2015, s. 109–121.

6 Martin C. PUTNA, *Homosexualita v dějinách české kultury*, Praha 2013, s. 65–82.

že zjednodušuje homosociální vazby.⁷ Výkladu by tedy prospělo diferencovanější pojetí hegemonní maskulinity stejně jako zohlednění genderu jakožto relační kategorie. To se mohlo projevat ve vztahování se žen vůči mužům na frontě a očekáváním na ně kladených či přijímáním maskulinních vzorců ze strany žen působících v pomocných silách, jež unikly systematické pozornosti.⁸

Jak však bylo zmíněno, Hutečka svůj výklad jasně strukturoval a omezil, nelze mu tedy vyčítat, že si některé z výše zmíněných otázek nepoložil. Každopádně prokázal, že militární maskulinita byla dynamickým a mnohvrstevnatým procesem, který nahlédnut prizmatem genderu nabízí alternativu vůči příběhům politických dějin. V kontextu české historiografie se jedná o dobře vypointovaný počín, který má velkou šanci — také díky využití dnes tolik populárních ego-dokumentů — zaujmout i laickou veřejnost. Což by v případě dnes tolik časté demonizace samotného slova gender bylo vítězství srovnatelné s vítězstvím ve velké válce.

Jan Mareš

Jiří SUK, *Veřejné záchodky ze zlata: konflikt mezi komunistickým utopismem a ekonomickou racionalitou v předsrpnovém Československu*, Praha, Prostor, 2016, 325 s., ISBN 978-80-7260-341-1

Životní zkušenosti lidí žijících ve státně socialistické diktatuře byly rámovány pravidly a deviacemi hospodářského systému, který v sobě kombinoval sociální experiment s kontextem poválečného růstu. Tato ambivalence přinášející neustálou potřebu reformy vyžadovala znovupromýšlení teoretických základů komunistického panství vytvářející tak pole pro specifickou formu expertního vědění. V recenzované knize se autor pokouší čtenáři odhalit cestu za nápravou socialistické ekonomiky na úrovni intelektuálního konceptu.

J. Suk je laické i odborné veřejnosti znám jako badatel specializovaný na politické události sametové revoluce a svět československého disentu. Jistý úrok stranou k otázce jedné formy expertního vědění v příběhu reformního procesu šedesátých let je tak pro něj vstupem na poněkud nejistou půdu dějin idejí. Zdánlivě nepatrný rozdíl mezi politickými a intelektuálními dějinami v sobě ovšem skrývá mimo odlišné metodologické přístupy také jiné způsoby vyprávění, jež mohou připravit perné chvílky i zkušeným historikům.

Knihu s žertovným názvem tvoří osm kapitol, z nichž se každá věnuje jinému úhlu pohledu na ekonomické vědění. V krátkém úvodu Suk poměrně hutně naznačuje, v jakém prostoru bude sledovat příběh formování ekonomie reformního procesu. Aniž by své bádání vymezil nějakou tezí či otázkou, rámuje své vyprávění poukázáním na moderní kořeny víry v pokrok a formy politických ideologií. S odkazem na Fernanda Braudela upozorňuje na temporalitu jak utopického, tak odborného diskurzu. Tím zasazuje ústřední téma své knihy, československý pokus o reformu

⁷ J. HUTEČKA, *Militární maskulinita jako koncept historiografického bádání*, s. 39.

⁸ Tamtéž, s. 38.